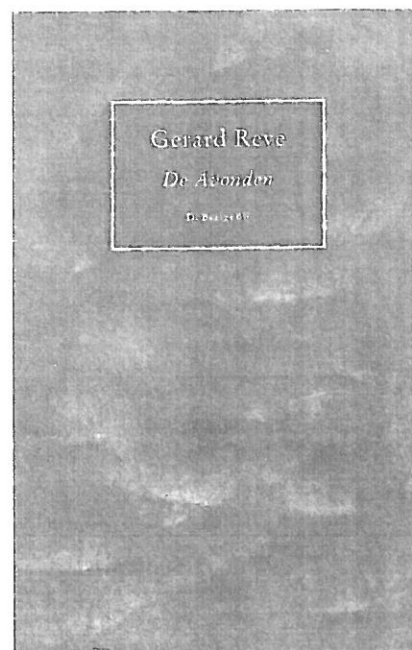

Analyse

De Avonden

De Bezige Bij, 57e druk, 2006. 287 blz. ISBN 9023462432 • € 15,-

door Reyer Kraan

Het verhaal

Frits van Egters, de 23-jarige hoofdpersoon van de roman, woont met zijn ouders op een bovenverdieping aan de Amsterdamse Schilderskade. De sfeer thuis ervaart hij als kleinburgerlijk en benauwend. Onderling contact is er nauwelijks; de conversatie beperkt zich tot een noodzakelijk minimum. Maatschappelijk is Frits niet bijster succesvol geweest. Hij is gestrand in de vierde klas van het gymnasium en heeft sindsdien een onbetekenend kantoorbaantje. In het verhaal worden tien dagen uit zijn leven beschreven, de tien laatste dagen van 1946. Het zijn dagen die gekenmerkt worden door leegte, verveling en doelloos gedoe; dagen waar hij zich moeizaam doorheen worstelt en die hij stuk voor stuk als mislukt en verloren beschouwt. Elke avond ontvlucht hij het bovenhuis om enig vertier te zoeken bij zijn vrienden. Veel meer dan het uitwisselen van gruwelverhalen, een bezoekje hier en daar of een paar uur in de bioscoop levert dat niet op. En juist op de oudejaarsavond, als hij het na de klok van twaalf niet langer uithoudt in de huiskamer, vindt hij geen van zijn vrienden thuis.

Thematiek

Het is niet eenvoudig de thematiek van de roman kort en eenduidig te omschrijven. Meteen al bij het verschijnen in 1947 bleken literatoren ingrijpend van mening te verschillen over de meest adequate typering ervan. Om twee uitersten te noemen: de jury van de Reina Prinsen Geerligsprijs die het manuscript van de roman al bekroonde, schreef onder andere: 'Dit is niet een willekeurige zielsgeschiedenis, maar het boek dat uitbeeldt wat de tijd, die alle illusies vermoordde, de jeugd heeft aangedaan'. Maar een destijds gezaghebbend literator als C. J. Kelk verzette zich nadrukkelijk tegen deze sociologische benadering van de thematiek. 'Men moet voorlopig niet meer achter dit geschrift zoeken dan wat het bevat', schreef hij in *De Groene Amsterdammer* (6 december 1947). Geen sprake van

een symboolfunctie; geen boek van een generatie, aldus Kelk, maar 'het beeld van een geval'. Met die formulering zinspeelde hij kennelijk op het feit dat Reve *De Avonden* had geschreven op advies van de psychiater bij wie hij in behandeling was. Zo stonden van meet af aan een overwegend sociologische ('de stem van een generatie') en een strikt individueel psychologische formulering van de thematiek ('een geval') tegenover elkaar. Tussen die twee uitersten bleken nog tal van varianten te bestaan.

Wie de sociologische benadering voorstond, legde thematisch alle nadruk op de generatiekloof. Frits en zijn vrienden als *angry young men*, ontworteld door de demoraliserende invloed van de Tweede Wereldoorlog, losgeslagen van vaste normen en waarden, gevangen in zinloosheid en verveling. Vanuit die positie zoeken deze jongeren de confrontatie met de geordende burgermaatschappij, bolwerk van rechten en plichten. Ze demonstreren daarbij een amorele hang naar vrijheid om volledig naar eigen 'instinct' te leven. Thematisch vertolkt *De Avonden* dan de noodkreet van een representant van een groep jongeren die het in deze samenleving niet uithoudt.

Naast deze sociologische aanpak werd er veelvuldig gepleit voor een (niet strikt persoonlijke maar) brede psychologische benadering van de thematiek: Frits als een van de talrijke jongeren die worstelen met hun puberteit en adolescentie. Jongeren die op weg naar de volwassenheid zoeken naar ontvoogding en zelfstandigheid. Want Frits verschilt wel diepgaand van zijn ouders en wil zich zoveel mogelijk aan hen ontworstelen, maar hij pleegt geen rebellie. Hij blijft loyaal. Met wat tegensputteren en traineren doet hij toch steeds wat zijn moeder van hem vraagt. Zijn volwassenwording brengt hem in een gewetensconflict. Vanuit zijn eigen onmacht om een reëel contact met zijn ouders op te bouwen, roept hij tenslotte een hogere macht aan voor hun welzijn: "Eeuwige, enige, almachtige, onze God," zei hij zacht, "vestig uw blik op mijn ouders.

Zie hen in hun nood. Wend uw blik niet af'" (p. 284).

Maar ook de individueel psychologische benadering van de thematiek bleef populair. *De Avonden* als egodocument van een heel bijzonder 'geval'. Het accent lag dan sterk op Frits' isolement. Erotiek en seks ontbreken bijvoorbeeld volledig in zijn leven. Dat is bij zijn leeftijdgenoten heel anders. En zelfs te midden van wie hij zijn vrienden noemt, constateert hij (in de bioscoop): 'Eigenlijk zit ik hier alleen' (p. 224). Ten diepste verlangt hij intens naar vriendschap, maar door de extreme manier waarop hij zijn leeftijdgenoten benadert – met veel cynisme en gesar – schept hij alleen maar afstand en versterkt zo zijn isolement.

Sterk persoonlijk is ook zijn hevige angst. Bij een jeugdherinnering zegt hij: 'Bang was ik, bang ben ik gebleven' (p. 23). Een juiste observatie: hij is bang voor stilte, voor lichamelijk verval, voor het donker, voor nachtmerries. Kortom, Frits demonstreert een levensangst die sterk individueel gekleurd is. Isolement en levensangst zijn de belangrijkste componenten van de thematiek bij de individueel psychologische benadering.

Titel

De titel *De Avonden* dekt maar een deel van de inhoud. Omdat de roman niet meer dan één zin wijdt aan wat Frits op kantoor doet – 'Ik neem kaarten uit een bak. Als ik die er uit genomen heb, dan zet ik ze er weer in' (p. 46-47) – valt er onvermijdelijk een sterk accent op zijn bezigheden 's avonds, die bovendien zeer uitvoerig worden beschreven. Maar op vier van de tien dagen die de revue passeren is Frits vrij (twee zondagen, twee kerstdagen). Verder sluit het kantoor op 31 december om twee uur 's middags. Op die vrije dagen en die middag krijgt de lezer ook een beeld van Frits' bezigheden tijdens de niet-avondlijke uren. Strikt genomen draait het dus op slechts vijf van de tien dagen uitsluitend om de avonden.

De roman heeft als ondertitel *Een winterverhaal*. Die ondertitel klinkt enigszins ironisch. Want wat in de literatuur doorgaans een *verhaal* wordt genoemd, bevat het boek niet. De tien dagen geven een beeld van losse bezigheden en toevallige ontmoetingen. Er is geen sprake van een gestructureerde verhaalopbouw; het is een verslag zonder plot of intrige en met een open einde.

De aanduiding *winterverhaal* kan neutraal en letterlijk refereren aan het feit dat de roman in december speelt. Een figuurlijke interpretatie laat zowel een serieuze als een ironische nevenbetekenis toe. Serieus: het is een koud, verkillend verhaal. Ironisch: een winterverhaal roept associaties op met een sfeer van warmte en gezelligheid. Daarvan is niet bepaald sprake.

Structuur en techniek

In tien Romeins genummerde hoofdstukken wordt chronologisch verteld over Frits' leven op tien opeenvolgende dagen. Die zijn nauwkeurig gedateerd: zondag 22 december 1947 's ochtends 5.45 uur tot en met dinsdag 31 december ongeveer een uur na middernacht. Het zijn dus niet zomaar tien willekeurige dagen maar de tien laatste dagen van het jaar: de 'uren, dagen, maanden, jaren' die als een schaduw verdwijnen,

met alle dramatiek en symboliek (verval, vergankelijkheid) die daaraan inherent is.

Frits' leven verloopt volgens het stereotiepe patroon van uit kantoor thuiskomen, eten met zijn ouders, proberen vrienden op te zoeken, weer thuiskomen, in slaap vallen en dromen. In de eerste zes hoofdstukken wordt telkens een vriend bij wie hij op bezoek gaat wat extra belicht. De zevende avond brengt hij door met zijn eerder genoemde vrienden. Op de achtste avond gaat hij op bezoek bij de alleenwonende Bep Spanjaard, zuster van een van die vrienden. Een leuke jonge vrouw, maar een bezoek zonder een vleugje erotiek: het ontblote been van Bep dient alleen om jeukende vlekken te bespreken.

Het vertelperspectief is personaal en consequent gezien vanuit Frits. Alleen de openingszin wordt uitgesproken door een alwetende verteller. Maar verder bestaat de roman volledig uit Frits' verhalen, observaties en gedachten. Daarbij demonstreert hij meermalen een opvallende breuk tussen wat hij denkt en wat hij zegt.

Wat de ruimte betreft is de techniek erop gespitst de suggestie te wekken dat die zeer beperkt is. Hoewel Frits op een normale vierkameretage woont (plus een zolder met berging), roept Reve door de uiterst gedetailleerde beschrijving van het interieur (inclusief mallotige details) een voelbare sfeer van beklemming en weerstand op. Buitenshuis beweegt Frits zich in het Amsterdam van 1946 met doorzichtige fictieve straatnamen zoals Schilderskade en Riembaan (voor Jozef Israëlskade en Ceintuurbaan). Maar zijn actieradius is beperkt. Zijn vrienden wonen niet ver bij hem vandaan: hij gaat altijd lopend naar hen toe. Naar kantoor gaat hij op de fiets, maar als zijn band lek is doet hij het te voet.

De tijd speelt voor Frits een belangrijke rol. Er is een opvallend contrast tussen de precisie waarmee hij steeds de tijd waarneemt en het gemak waarmee hij zijn tijd vermorst. Alleen al in het eerste hoofdstuk constateert hij zeker een dozijn keer tot op de minuut nauwkeurig hoe laat het is. Waarop altijd de conclusie aansluit, dat de tijd bijzonder traag verstrijkt; dat er niets is gebeurd; dat hij niets heeft uitgevoerd en dat het dus verloren tijd is geweest. Het is een van de technieken waarmee Reve accentueert hoe monotoon en doelloos Frits' leven verloopt.

Personages

In de openingszin van de roman wordt hoofdpersoon Frits ironisch gepresenteerd als 'de held van deze geschiedenis'. Frits is het prototype van een antiheld: een jongeman met een onbeduidend baantje, niet in staat tot wezenlijk contact met zijn omgeving, levend zonder enige illusie of ambitie. Er bewegen zich weliswaar personages genoeg om hem heen, maar tot een intiemer samenzijn of een inhoudelijk gesprek komt het nooit.

Dat geldt allereerst voor zijn ouders. Frits' vader is een in zichzelf gekeerde, halfdove man, die zich het liefst met een boek in zijn leunstoel of op de divan ophoudt. Hij maakt een zachtmoedige indruk, is allergisch voor geruzie en spreekt zijn zoon consequent aan als 'mijn jongen'. Verwijten maakt hij

auteurskatern

Frits nooit, hoewel zijn eigen jeugdijaren een schril contrast vormen met die van zijn rondlummelende zoon. Al op zijn twaalfde moest hij werken in een textiel fabriek van 's ochtends halfzeven tot 's avonds zeven uur.

Het huwelijk van Frits' ouders maakt een armetierige indruk. Hij merkt soms dat er ruzie is. Ze verschillen dan ook ingrijpend. Frits' moeder is actief, bedrijvig. Ze beredert het huishouden en doet serieus haar best er thuis nog wat gezelligs van te maken. Aan Frits is dat niet besteed. Haar soms geuite wens dat hij 'gezellig thuis' zal blijven jaagt hem nog sneller de deur uit.

Krijgen Frits' ouders nog wel enig profiel, dat geldt niet voor zijn vrienden. Hij kletst tegen ze aan, tart en sart ze – wat voor studentikoos moet doorgaan – maar ze fungeren vrijwel uitsluitend als klankbord. Mensen van vlees en bloed worden het niet. Wel zijn er onderlinge verschillen tussen de vrienden. Viktor en Maurits zijn daarbij de uitersten. Viktor onderscheidt zich van de anderen in positieve zin: hij studeert ijverig klasieke talen, prijst Frits' ouders en zorgt ervoor dat hij niet te veel drinkt. Maurits onderscheidt zich juist in negatief opzicht. Hij is een gehaaide dief, specialist op het gebied van de kleine criminaliteit. Dat hij Duivenis heet en maar één oog heeft roept onwillekeurig associaties op met een duivelsfiguur (bijvoorbeeld met Moenen in Mariken van Nieuweghen).

Frits zelf ten slotte is een neurotische jongen, gefixeerd op kleinigheden en details, op orde en netheid; geobsedeerd door bepaalde aspecten van zijn eigen lichaam (gebit, haargroei, onderlijf). Hij staat onzeker en angstig in het leven, heeft geen greep op zijn eigen bestaan. Hij is ook gevoelig en raakt regelmatig ontroerd. Dan springen de tranen in zijn ogen. ('Zijn ogen werden vochtig', is de vaste tekst.) Maar hij is niet in staat zijn gevoelens te uiten en zo zijn isolement te doorbreken. Gevoeligheid, angst en onzekerheid camoufleert (of overschreeuwt) hij door stoer gedrag, door rauwe grappen en door het debiteren van gruwelverhalen over ziekte en dood. Hij beleeft de werkelijkheid als een reeks zinloze voorvallen, maar koestert blijkens het slot van de roman toch enige hoop dat een hoger Iemand of iets voor zoiets als zin en samenhang kan zorgen.

Taal en stijl

Reves stijl in *De Avonden* is er een van tegenstellingen. Voorzover zijn stijl beschrijvend is, is die helder en sober. Maar wanneer Frits tegen zichzelf of anderen praat – en zijn vrienden spelen het spel mee – gebruikt hij graag plechtige taal. Het contrast tussen het eenvoudige en het ambtelijke, afstandelijke taalgebruik heeft een komisch effect. Humor is trouwens kenmerkend voor Reves taalgebruik. Hij past hiervoor verschillende technieken toe, zoals het laten contrasteren van wat Frits denkt en wat hij zegt. Geestig zijn soms ook de doorzichtige benamingen en vertalingen die hij gebruikt. Komisch werken verder Frits' tot in het bizarre doorgevoerde detailleringen en absurditeiten. Voeg daarbij de talloze gemeenplaatsen en waarheden als koeien die doodserieus worden gedebiteerd en het is duidelijk dat Reve over een rijk scala aan mogelijkheden

beschikt om zijn verhaal humoristisch te kleuren.

Maar Reves taalgebruik heeft nog andere aspecten. Zo accentueert hij stilistisch de monotonie in Frits' bestaan door veelvuldige herhalingen. Reve gebruikt heel veel pagina's voor een minimum aan handeling, wat een sterk effect van eentonigheid en verveling bewerkstelligt. (Hoewel het woord verveling in de hele roman niet voorkomt.)

Opvallend is ten slotte dat Frits regelmatig uit de bijbel en de kerkelijke liturgie citeert. Vooral wanneer de wanhoop toeslaat krijgen zijn noodkreten het karakter van gebeden. Zo'n gebed voor zijn ouders werd al geciteerd in het onderdeel *Thematiek*. Daarna mondt de roman uit in wat waarschijnlijk de bekendste zin uit het boek is geworden, de voorlaatste: "Het is gezien," mompelde hij, "het is niet onopgemerkt gebleven".

Reacties

De Avonden werd bij verschijnen door de critici vrijwel unaniem geprezen om z'n stilistische kwaliteiten, om de vorm. Over de inhoud was men echter sterk verdeeld. Van verscheidene bekende letterkundigen kreeg het boek lovende recensies. Maar er waren ook zeer negatieve beoordelingen, geschreven door destijds bekende auteurs als Godfried Bomans, Jan Greshoff en Jef Last. Vanuit heel verschillende invalshoek werd *De Avonden* door hen veroordeeld.

Onder de titel 'Een schrikbarend boek' luchtte de katholiek Bomans zijn hart in *Elsevier* (13 december 1947). Hij had 'zelden een boek gelezen, zó naargeestig, zó zeer van iedere positiviteit verstoken, zó grauwig, cynisch en volstrekt negatief als dit'.

De liberaal Greshoff – die ook de literaire kwaliteiten betwistte – balde al zijn weerzin samen in de titel van zijn recensie in *De Nieuwe Courant* (10 april 1948): 'De nieuwe gemelijkheid produceert een waardeloos prul: De avonden van Simon van 't Reve'. De communist Last meende in *De Vlam* (28 november 1947) dat door Reves manier van schrijven 'alle mensen om de jongen Frits Egbers (sic!) heen idioten worden, en het hele leven zinloos, niet omdat de wereld zelf zo beroerd is (...), maar door de lamelendigheid van de beschreven hoofdpersoon'. Ook het ontbreken van seksualiteit in het verhaal vond hij bespottelijk. Kortom, voor Last was het een aseksueel en apolitiek boek waar hij geen spaan van heel liet.

De Avonden werd kort na verschijnen behoorlijk verkocht zonder overigens een bestseller te worden. Maar de belangstelling taande al spoedig. In 1949 constateerde de uitgever dat de roman kennelijk 'dood' was. Er volgde inderdaad een periode van ongeveer tien jaar (1950-1960) waarin aan *De Avonden* vrijwel geen aandacht meer werd besteed.

Vooral onder invloed van Reves zeer geprezen briefromans *Op weg naar het einde* (1962) en *Nader tot U* (1966) kreeg zijn vroege werk in de jaren zestig nieuwe aandacht. Men kreeg er oog voor dat de voornaamste aspecten van zijn talent al in *De Avonden* aanwezig waren: het precieze observeren en formuleren, de afwisseling en combinatie van stadhuistaal en platvloersheden, zijn heel eigen humor en ironie, zijn vertellen zonder intrige, zijn bezig zijn met religie, zijn thematiek van angst en eenzaamheid. Herdruk volgde op herdruk en 25

DISCUSSIETIPS

Onderstaande discussietips bieden mogelijke aanknopingspunten voor de bespreking van *De Avonden*. Een aantal vragen komt ook aan de orde in de analyse. Dat biedt de mogelijkheid uw eigen mening of de meningen binnen de leeskring te vergelijken met de hier aangeboden interpretatie.

- 1 *De Avonden* verscheen in 1947. Vindt u het boek na bijna zestig jaar sterk gedateerd of heeft het voor u nog niets van zijn betekenis verloren? Waarom?
- 2 Toen in 1988 Reves roman *Bezorgde ouders* verscheen, vergeleek de uitgever het in de flaptekst met *De Avonden*, en wel als volgt: 'Het is opnieuw een hard, bijna genadeloos boek, maar er valt voor de lezer, net als in *De Avonden*, weer veel en onbedaarlijk te lachen. In hoeverre bent u het met die typering eens als het gaat om *De Avonden*?'
- 3 In de Analyse staat omschreven hoe verschillend de thematiek van *De Avonden* is benaderd. Welk aspect van de thematiek is voor u het belangrijkste? Waarom?
- 4 Ook worden in de Analyse verschillende stijlkenmerken genoemd, met name Reves technieken om een komisch effect te bereiken. Welke voorbeelden van de genoemde stijlkenmerken ziet u in de roman?
- 5 In *De Avonden* wordt niets verteld over bijvoorbeeld Frits' werk, over zijn situatie in de zeer recente oorlogsjaren of over seksualiteit. Heeft u er een verklaring voor?
- 6 Al decennialang komt in de discussies over Reve regelmatig de vraag naar voren of (zogezegd) 'Reve het nu echt meent met dat geloof'? Hoe zou u die vraag beantwoorden na het lezen van *De Avonden*?
- 7 Hoe verklaart u dat de roman weliswaar een generatiekloof openbaart maar dat tussen Frits en zijn ouders geen heftige conflicten ontstaan?
- 8 Hoe interpreteert u de voorlaatste zin van de roman: "'Het is gezien,'" mompelde hij, "het is niet onopgemerkt gebleven". Wat zou er volgens u precies gezien zijn en hoe is het niet onopgemerkt gebleven?
- 9 Veel Revefans – en zij niet alleen – ervoeren de verfilming, het toneelstuk en het stripverhaal als een aantasting van het dierbare beeld dat zij zich op grond van de roman hadden gevormd. In hoeverre herkent u daar iets van?
- 10 Reve wordt wel getypeerd als een 'romantisch-decadent schrijver met een mystiek-religieuze inslag' (zie www.nadertotreve.nl). Hoe denkt u daarover na het lezen van *De Avonden*?
- 11 Van de toenmalige Grote Drie (Hermans, Mulisch en Reve), is het werk van de eerste twee in veel landen vertaald en op grote schaal in het buitenland gelezen. Voor het werk van Reve geldt dat niet. Hoe is dat volgens u te verklaren?

jaar na het debuut verscheen in 1972 een jubileumeditie. *De Avonden* bleek een 'steady seller' en Frits van Egters verwierf de status van bekende Nederlander. In 1991 las de schrijver zelf zijn roman voor op de radio, in een uitzending die tien uur in beslag nam.

Vijftig jaar na het debuut (1997) blijkt zich een zekere scheiding der geesten voltrokken te hebben. Voor veel volwassenen heeft *De Avonden* een onbetwiste cultstatus. Maar een enquête onder middelbare scholieren (*Algemeen Dagblad*, 31 oktober 1997) wees uit dat die het vaak een saai boek vonden; een verhaal waarin niks gebeurt; een nare, onsympathieke hoofdpersoon; geen humor maar meligheid. Jan-Hendrik Bakker constateerde in de *Leeuwarder Courant* (30 oktober 1997) eveneens dat 'het merendeel van de jongeren *De Avonden* nauwelijks nog kan lezen'.

Maar in 1999, toen veel bladen op zoek gingen naar de beste Nederlandse roman van de bijna voorbijeeuw, gooide *De Avonden* bij de critici hoge ogen. Dat gold bijvoorbeeld voor Aleid Truijens, die in de *Volkskrant* (15 maart 1999) Reve 'een van de belangrijkste en meest vernieuwende schrijvers van deze eeuw' noemde.

In 2001 verscheen een facsimile-uitgave van de integrale tekst met alle varianten van *De Avonden*. Het Letterkundig Museum

had het manuscript plus typoscript – het origineel is deels met een kroontjespen deels met de schrijfmachine geproduceerd – kort tevoren kunnen kopen voor € 72.000.

Bewerkingen

De Avonden werd in 1989 verfilmd door Rudolf van den Berg, naar een scenario van Jean Ummels. Wat een onmogelijke onderneming leek draaide uit op iets heel acceptabels. Thom Hoffman bleek geknipt voor de rol van Frits. Afwisselend mompelend en luid sprekend liet hij overtuigend tot zijn recht komen wat Frits denkt en zegt. Rijk de Gooyer vertolkte de vaderfiguur prachtig.

In 1996 verzorgde de Maastrichtse toneelgroep Het Vervolg een voorstelling op basis van de roman. De pers toonde zich waardierend en net als de film trok de toneelbewerking behoorlijk veel publiek.

Tekenaar Dick Matena bewerkte *De Avonden* tot stripverhaal. Ook hij kwam tot een positief beoordeeld eindresultaat. Het eerst in afleveringen in *Het Parool* gepubliceerde stripverhaal verscheen in 2003/2004 in vier delen bij De Bezige Bij. Matena plaatste boven elke tekening een letterlijk tekstfragment, met weinig of geen tekstballonnen. Die gescheiden presentatie van romantekst en illustratie werkte heel effectief. ■